

DOI:10.35774/app2025.01.147
УДК: 343.9.024:336.744

Мирослав Попович,
доктор філософії (PhD),
асистент кафедри кримінального права
Чернівецького національного університету
ім. Юрія Федьковича.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4807-6621>

КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ВІДМИВАННЯ ГРОШЕЙ ЧЕРЕЗ КРИПТОВАЛЮТНІ ТРАНЗАКЦІЇ

У статті досліджено особливості розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з відмиванням грошей за допомогою криптовалютних транзакцій. Проаналізовано криптоактиви, та види правопорушень, пов'язані з криптовалютою. Детально описано виявлення та розслідування першого хабаря криптовалютою в історії України. Розглянуто технологію «Блокчейн», що лежить в основі криптовалют, та полегшує правоохоронцям відстежувати віртуальні гроші. З'ясовано в чому полягає складність досудового розслідування даної категорії кримінальних справ та особливості притягнення до відповідальності винних осіб, а саме, встановленні зв'язку між, з одного боку, транзакціями та адресами, а з іншого боку, фізичними особами у реальному світі. Іншими словами, виявлення потенційно злочинних угод, а також злочинців, які в них вступили. Наголошено на методи які можуть бути використані правоохоронцями для підвищення очевидної анонімності криптовалют і пов'язати транзакції та адреси з особами, підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення та відмивання грошей. Досліджено ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». Наголошено на необхідність розширення можливостей виявлення ознак легалізації та розслідування кримінальних правопорушень при відмиванні грошей через криптовалютні транзакції.

Ключові слова: розслідування, криптовалюта, відмивання грошей, кримінальне правопорушення, слідчі, криптовалютні транзакції, блокчейн.

Popovych M.

Forensic aspects of the investigation of money laundering through cryptocurrency transactions

The article examines the peculiarities of the investigation of criminal offenses related to money laundering through cryptocurrency transactions. Crypto assets and types of offenses related to cryptocurrency are analyzed. The discovery and investigation of the first cryptocurrency bribe in the history of Ukraine is described in detail. The Blockchain technology, which is the basis of cryptocurrencies and makes it easier for law enforcement officers to track virtual money, is considered. It is clarified what is the complexity of the pre-trial investigation of this category of criminal cases and the peculiarities of bringing the guilty persons to justice, namely, the establishment of a connection between, on the one hand, transactions and addresses, and on the other hand, individuals in the real world. In other words, identifying potentially criminal agreements, as well as the criminals who entered into them. It is emphasized that methods that can be used by law enforcement to enhance the apparent anonymity of cryptocurrencies and link transactions and addresses to individuals suspected of committing a criminal offense and money laundering are highlighted. The Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction» has been studied. The necessity to expand the capabilities for detecting signs of legalization and investigating criminal offenses related to money laundering through cryptocurrency transactions is emphasized. Extensive regulation and full use of existing laws are needed – to ensure that crypto assets are treated like any other assets for the purpose of monitoring, enforcement, and asset recovery in the context of anti-money laundering. It is also worth emphasizing its use of blockchain to undermine organized crime – given that blockchain offers many opportunities for investigating and preventing criminal offenses and money laundering schemes, intelligence gathering, and freezing and confiscating illegal assets.

Keywords: investigation, cryptocurrency, money laundering, criminal offense, investigators, cryptocurrency transactions, blockchain.

Постановка проблеми. Порухення цього питання є важливим кроком у вивченні криптовалют та їх впливу на злочинну діяльність. Під час досудового розслідування правоохоронці стикаються з криптовалютою, яка має високий ступінь анонімності та не має централізованого контролю, що ускладнює відсте-

ження транзакцій та ідентифікацію злочинців. У геометричній прогресії зростає кількість кримінальних правопорушень в яких злочинці використовують криптовалюту для відмивання грошей та іншої злочинної діяльності. Багатьом правоохоронним органам бракує належної підготовки та ресурсів для ефективного розслідування криптовалютних злочинів. Кримінальні правопорушення пов'язані з криптовалютами, часто мають міжнародний характер, що ускладнює їх розслідування та переслідування.

Мета дослідження. Розробка ефективних методів відстеження та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються за допомогою криптовалют, дослідити чинне законодавство, що регулює використання криптовалют а також виявлення прогалин і недоліків у законодавчій базі. Виявити та класифікувати різні способи використання криптовалют для злочинної діяльності, такої як відмивання грошей, фінансування тероризму та шахрайство. Оцінити ефективність контролю за криптовалютними транзакціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика розслідування відмивання грошей через криптовалютні транзакції відображена у дослідженнях: М. Думчиков, О. Халін, М. Фрідман-Козаченко, Л. Омельчук, Р. Саламаха, Д. Каменський, О. Дудоров та ін. Незважаючи на працю даних осіб, існує дискусійність та неоднозначність під час досудового розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з відмиванням грошей через криптовалютні транзакції. Держава також робила спроби урегулювати дане питання прийняттям 06.12.2019 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», що в свою чергу стало важливим кроком у вдосконаленні механізмів контролю та нагляду за фінансовими операціями, включаючи криптовалюту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформація про криптовалюту вперше потрапила в інфопростір в 2010 році, на конференції присвяченій кіберзлочинності. Людство ще не знало, що це була нова форма грошей, які були повністю децентралізовані, оскільки не випускалися і не контролювалися урядом жодної країни, і що дана валюта потенційно може допомогти злочинцям пересуватися і відмивати свої доходи через кордони без виявлення. В правоохоронців почали виникати питання: як можна децентралізувати гроші? чи можуть злочинці конвертувати свої незаконно отримані кошти в криптовалюту, а потім у фіатну валюту? У той час як прийняття криптовалюти зростає в геометричній прогресії, правоохоронні органи не мали жодних інструкцій щодо розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з крипто-ринком. Протиправні дії почали виявляти, і з'ясувалося, що неможливо розслідувати потоки криптовалюти на блокчейні. Використання біткойна виявилось найкращим інструментом анонімності.

Необхідно більш детально охарактеризувати поняття «Криптовалюта», в мережі інтернет є чимало різних визначень, однак вважаємо за необхідне процитувати позицію колег – науковців М. М. Фрідман-Козаченко та Л. В. Омельчука які в своїй науковій статті «Криптовалюта як засіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом» зазначають, що Криптовалюта – це рівноправна, децентралізована, цифрова валюта, виконання якої залежить від принципів криптографії для перевірки операцій і формування самої валюти. Вона фактично є готівкою у мережі «Інтернет», яка дозволяє будь-кому володіти валютою і використовувати її. Такі операції є безповоротними та не можуть бути заблоковані, а також їх надто важко відстежити. Також останні запевняють, що на момент написання статті у світі існує майже 1 500 криптовалют, і що така валюта виступає цифровим аналогом вартості, це електронні гроші із захистом від підробки, а дані, що в ній зашифровані, неможливо дублювати і регулювати з боку. Криптовалюти не мають центрального органу управління. Усі операції перевіряються мережею учасників, тобто іншими користувачами. Кожна операція комплектується з іншими для формування блоку, з яких складається безперервний ланцюг. Кожен блок має криптографічне посилання на попередника, що робить неможливим зміну інформації в одному блоці без необхідності внесення змін в усі наступні. Тому підробити або скасувати запис неможливо або досить витратно [1].

Необхідно наголосити на криптоактиви, та які існують види правопорушень, пов'язані з криптовалютою. Криптовалюти породжують велику кількість законних способів використання та переваг, які включають їх потенціал для забезпечення недорогої, швидкої, доступної та міжнародної платіжної системи на міжнародному рівні мільйонам людей у всьому світі. Однак, як і будь-який засіб заощадження, він може бути схильний до неналежного використання. Деякі випадки пов'язані з тим, що особи які вчинили кримінальне правопорушення, використовують криптовалюту для відмивання «звичайних» доходів, отриманих злочинним шляхом або корупцією. Простий приклад – корупціонер, який отримує хабарів і спроб приховати походження грошей шляхом проведення безліч переказів коштів між різними криптовалютами та валютами фіатних коштів, такі як долар. Вважаємо за необхідне навести приклад правопорушення про яке повідомила «Судово-юридична газета в Україні», а саме що в історії України задокументовано перший

хабар криптовалютою. В даному джерелі інформації зазначається, що 21 листопада 2023 року НАБУ відкрило народного депутата члена комітету з питань антикорупційної політики Верховної Ради у спробі підкупу голови Державного агентства відновлення та розвитку інфраструктури Мустафи Найєма. Нардеп пропонував хабар у криптовалюті Bitcoin в еквіваленті 50 тисяч доларів США. Детективи повідомили, що в обмін на гроші нардеп просив сприяння в отриманні коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії РФ на ремонт підконтрольного йому об'єкта інфраструктури. Після виділення коштів з фонду на криптогаманець викривача-топ посадовця надійшов перший транш неправомірної вигоди в еквіваленті 10 тис. доларів США [2]. Варто наголосити на ефективно проведеному досудового розслідуванні детективами НАБУ, в наслідок якого було зібрано достатньо доказів для вручення обвинувального акту та передачі даного кримінального провадження до Вищого антикорупційного суду. З єдиного реєстру судових рішень стало відомо, що в рамках справа № 991/3227/24 суддя Вищого антикорупційного суду 14 листопада 2024 року виніс вирок іменем України про визнання винним у вчиненні злочину народного депутата, передбаченого ч. 4 ст. 369 КПК, та призначити йому покарання у виді позбавлення волі на строк 8 (вісім) років, з конфіскацією усього належного йому на праві власності майна, з позбавленням права обіймати посади в органах державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установах, а також будь-які інші посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій у суб'єктах господарювання, у статутному капіталі яких частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків на строк три роки, та конфіскувати нерухоме майно, а саме: земельні ділянки, нежитлові будівлі, квартири, житлові будинки, майнові права на яке (зазначене вище нерухоме майно) належать даній особі, а також застосувати спеціальну конфіскацію до 0,39 ВТС, які знаходяться на рахунку винного, які примусово безоплатно вилучити у власність держави. З даним вирокі сторона захисту не погоджується, та зазначає, що вбачає провокацію до вчинення злочину яка полягає у такому: 1) правоохоронні органи разом штучно створили ситуацію задля спонукання обвинуваченого до вчинення злочину; 2) про очевидну недопустимість протоколу про результати здійснення аудіо-, відео контролю особи від 02.08.2023; 3) на момент першої зафіксованої зустрічі 01.08.2023, про яку домовились обвинувачений та Мустафи Найєма задалегідь під час телефонної розмови, щодо обвинуваченого вже здійснювались оперативно-розшукові заходи в межах оперативно-розшукової справи. Тобто детективи НАБУ були обізнані про заплановану ними завчасно зустріч; 4) водночас органи досудового розслідування, не зважаючи на вказаний вище факт, не отримали дозвіл на проведення будь-яких заходів безпосередньо щодо обвинуваченого, що порушило його конституційні права і свободи, зокрема як народного депутата України. Проаналізувавши повний текст даного вироку можна зазначити, що головними доказами по справі стали протоколи про результати здійснення аудіо-, відео контролю особи з додатками (micro-sd), протокол огляду апаратного гаманця Ledger-Nano S Plus та ноутбуку з додатками (фототаблиця, micro-sd), заява свідка про добровільну згоду на залучення до конфіденційного співробітництва, та його покази а також покази інших свідків [3].

Справедливо зазначити, що не тільки в Україні злочинці використовують криптовалюти, а й по всьому світі реєструють подібні випадки, в більшості випадків схема, з якою ми маємо справу правопорушення, які приносять прибуток у криптовалюті, яка використовуються для полегшення платежів, пов'язаних з різними форми протиправної діяльності. До них належить насамперед торгівля наркотиками та іншими товарами, програмним забезпеченням та ін., також дану схему активно використовують Кіберзлочинці. Відстеження віртуальних грошей – більш проста операція в одних випадках, і більше важча в інших – Блокчейн, технологія, що лежить в основі криптовалют, теоретично полегшує слідчим «йти по сліду грошей». Оскільки кожна транзакція остаточно вводиться в об'єкт спільного реєстру, блокчейну, і не може бути змінений або підроблений після цього. Теоретично слід від грошей залишиться там назавжди, та можуть стати доказом навіть через роки. Інша ситуація з касовими операціями, наприклад. Дійсно, неможливо повернутися в минуле і відкрити для себе частини операція та її об'єкт. Транзакції в біткоїні для прикладу дають час і суму операції, а також адреси відправника та одержувача (псевдоніми у вигляді довгих рядків буквено-цифрових символів). Складність у всіх цих випадках полягає в притягненні до відповідальності: встановленні зв'язку між, з одного боку, транзакціями та адресами, а з іншого боку, фізичними особами у реальному світі. Іншими словами, виявлення потенційно злочинних угод, а також злочинців, які в них вступили. На щастя для слідчих, існують методи, які можуть бути використані для підвищення очевидної анонімності криптовалют і пов'язати транзакції та адреси з особами, підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення та відмивання грошей. Для прикладу існує етап, на якому компанії, що займаються блокчейн-аналітикою, можуть вступити в гру. Вони можуть за певну плату проводити аналіз адрес та операцій для отримання важливої інформації, такої як

дані геолокації або платформа обміну, яка була використана для купівлі криптовалют, тобто слідчі можуть зробити запит до біржі за додатковою інформацією, так само, як вони це робили б у своїх відносинах з банком або іншим постачальником платіжних послуг. Однак більшість розслідувань, пов'язаних з криптовалютами, насправді починаються з підозрюваного, а не з підозрілої транзакції чи анонімної адреси. Слідчі просто намагаються виявити криптовалютні адреси, які перебувають під контролем підозрюваного, цю інформацію часто можна виявити за допомогою наукового аналізу пристроїв, без консультації з аналітичною компанією блокчейн.

Важливого наголосити, що в Україні 06.12.2019 було прийнято ЗУ «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який складається з 10 розділів та спрямований на захист законних інтересів суспільства, держави та її громадян, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правових механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Таким чином держава удосконалює та уточнює окремі положення Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», гармонізує та вдосконалює положення нормативно-правових актів, до яких вносяться зміни, та забезпечує імплементацію положень нових міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму. Таким чином, даним законом держава запроваджує наступні зобов'язання для платіжних систем: додавати інформацію про відправника та отримувача під час переказу коштів; забезпечувати доступність та цілісність інформації про відправника та отримувача; встановлювати превентивні заходи, спрямовані на протидію незаконним маніпуляціям з коштами, одержаними від злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму. Також було удосконалено законодавство, що в свою чергу позитивно вплинуло на якість розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом [4].

Варто зазначити, що науковець Думчиков М. О. в своїй статті «Способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом у кіберпросторі», також наголошує на активний розвиток інформаційних технологій та діджиталізацію суспільства та економіки країн, що в свою чергу призвели до пошуку злочинцями нових схем відмивання грошей отриманих незаконним шляхом. Злочинці можуть використовувати сучасні технологічні інструменти, такі як інтернет-банкінг, криптовалюти та електронні платіжні системи для своєї діяльності, пов'язаної з відмиванням грошей. Такий широкий спектр інструментів дозволяє переміщувати злочинцям незаконно здобуті кошти з надзвичайною швидкістю як в середині країни, так і закордон. Створення анонімних транзакцій ускладнює фінансовий моніторинг таких операцій, що призводить до динамічного розширення злочинної діяльності у сфері відмивання коштів. А також автор наголошує, що виявлення схем, пов'язаних з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, він вважає першочерговим завданням усіх суб'єктів системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а міжнародне співробітництво у сфері виявлення та припинення цієї злочинної діяльності є особливо важливим з огляду на те, що така діяльність має транснаціональний характер [5].

Крім Думчикова М. О., ще чимало вчених досліджували дану проблематику, один із них Халін О. В., який в своїй монографії «Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», наголошує, що сліди легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, слід розглядати у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні – це сліди, які є безпосереднім результатом легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; у широкому – доповнюються низкою слідів, що виникають у результаті вчинення кримінального правопорушення. Також автор запропонував класифікувати сліди легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом за способом легалізації. Ці сліди пов'язані зі способом вчинення злочину та територією держави, в якій було вчинено основне кримінальне правопорушення. Деякі сліди легалізації містяться в електронних засобах масової інформації та на веб-сайтах організацій. У структурі криміналістичної характеристики особи злочинця автор доводить про необхідність розглядати, окрім фізичних осіб, також юридичні особи, адже, в Україні з метою легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, створюються компанії, які проходять повну державну реєстрацію, але при перевірці відповідними державними органами виявляються з ознаками фіктивності. Такі фіктивні компанії створюються шляхом придбання вже існуючої компанії або заснування нової (у незаконний спосіб). Тривалість їхньої діяльності коливається від кількох днів до кількох років. Автор в своїй праці надає практичні рекомендації щодо застосування процесуальних заходів для встановлення такої можливості та формування доказової бази при розслідуванні кримінальних правопорушень за участю юридичних осіб [6].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене варто наголосити на необхідність розширення можливостей виявлення ознак легалізації та розслідування кримінальних правопорушень при відмиванні грошей через криптовалютні транзакції. Необхідне широке регулювання та повне використання існуючих законів – щоб гарантувати, що криптоактиви розглядаються як будь-які інші активи з метою моніторингу, правозастосування та повернення активів у контексті боротьби з відмиванням грошей. Варто також наголосити, її на використання блокчейну для підриву організованої злочинності – враховуючи, що блокчейн пропонує багато можливостей для розслідування та попередження кримінальних правопорушень і схем відмивання грошей, збору розвідувальних даних, а також заморожування та конфіскації незаконних активів. Покращення державно-приватного співробітництва – адже правоохоронні органи можуть скористатися технічною експертизою компаній аналіз блокчейну та відстеження активів, а також співпрацювати з постачальниками послуг криптоактивів для прискорення заморожування замовлень та обмін інформацією. На сьогоднішній день з'явилися сотні нових криптовалют та інших інноваційних форм віртуальних активів, а також постійно зростає кількість кримінальних справ про відмивання грошей, які змушують правоохоронні органи проникати в «криптосферу».

Список використаних джерел

1. Фрідман-Козаченко М. М., Омельчук Л. В. Криптовалюта як засіб легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. *Європейський правничий часопис*, 2023. № 1. С. 111–116.
2. Судово-юридична газета. В історії України задокументовано перший хабар криптовалютою. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/286268-v-istorii-ukrainy-zadokumentirovana-pervaya-vzyatka-kriptovalyutoy> (дата звернення: 15.12.2024).
3. Вирок з Єдиного реєстру судових рішень. Справа № 991/3227/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123007334> (дата звернення: 15.12.2024).
4. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-IX#Text> (дата звернення: 15.12.2024).
5. Думчиков М. О. Способи легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом у кіберпросторі. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. С. 330–334.
6. Халін О. В. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: монографія. Херсон: Гельветика, 2018. 244 с.

References

1. Fridman-Kozachenko, M. M. & Omelchuk, L. V. (2023). Kryptovaliuta yak zasib lehalizatsii dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Cryptocurrency as a means of legalizing proceeds of crime]. *Yevropeiskyi pravnychiy chasopys - European Legal Journal*, 1, 111-116 [in Ukrainian].
2. V istorii Ukrainy zadokumentovano pershyi khabar kryptovaliutoiu [In the history of Ukraine, the first cryptocurrency bribe has been documented]. *Judicial and Legal Newspaper - Sudovo-yurydychna hazeta*. Retrieved from <https://sud.ua/uk/news/ukraine/286268-v-istorii-ukrainy-zadokumentirovana-pervaya-vzyatka-kriptovalyutoy> [in Ukrainian].
3. *Vyrok z Yedynoho reiestru sudovykh rishen [Verdict from the Unified Register of Court Decisions]*. Sprava No. 991/3227/24. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123007334> [in Ukrainian].
4. *Zakon Ukrainy «Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia» [Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of Proceeds from Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction»]*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-IX#Text> [in Ukrainian].
5. Dumchikov, M. O. (2022). Sposoby lehalizatsii (vidmyvannia) maina, oderzhanoho zlochynnym shliakhom u kiberprostorii [Ways of legalization (laundering) of property obtained by criminal means in cyberspace]. *Elektronne nauкове vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo» - Electronic scientific publication «Analytical and Comparative Law»*, 330-334 [in Ukrainian].
6. Khalin, O. V. (2018). *Rozsliduvannia lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom [Investigation of legalization (laundering) of proceeds from crime]: monograph*. Kherson: Helvetica Publishing House [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.01.2025